

# PROGRAMOVANIE KONKRÉTNÝCH SOCIOLOGICKÝCH VÝSKUMOV<sup>1</sup>

MARTIN KATRIAK

Príprava konkrétneho sociologického výskumu sa začína predbežnou teoretickou analýzou výskumného problému. Cieľom predbežnej analýzy je vyriešiť teoretické otázky, súvisiace s vymedzením predmetu výskumnej akcie, s vytýčením jej cieľa a s vyhľadáním a určením optimálnych metodologických postupov a prostriedkov, zabezpečujúcich dosiahnutie želaných výsledkov výskumu. Možno konštatovať, že úspech konkrétneho výskumu, jeho spoločenská efektívnosť závisí v prvom rade od kvalitného zvládnutia tejto prípravnej fázy, i keď nijako nemožno podceňovať ani ďalšie fázy výskumnej akcie, ktorými sú predovšetkým zbieranie faktového materiálu a ďalej precízne spracovanie a analýza výskumného materiálu a vyvodenie zovšeobecňujúcich záverov výskumu.

Hoci závažnosť predbežnej teoretickej analýzy výskumného problému sa všeobecne náležite docenjuje, predsa sa len dosť často vyskytujú prípady, že sa jej pri programovaní konkrétnych sociologických výskumov nevenuje potrebná pozornosť, čo sa potom negatívne odzrkadľuje buď na práci v teréne, alebo až pri spracovaní výskumného materiálu. Treba tu na podklade princípov dialektickomaterialistickej gnozeológie vypracovať správnu metodologickú koncepciu, zaručujúcu nielen úspešný priebeh, ale aj a predovšetkým vysokú rezultatívnosť sociologického výskumu.

Prvým momentom, ktorý v rámci tejto fázy vystupuje markantne do popredia, je určenie, voľba výskumného problému a vytýčenie cieľa, ktorý sa má výskumom dosiahnuť. Pri voľbe výskumného problému v rámci konkrétnych sociologických výskumov ide o to: zvoliť si problém, vyriešením ktorého dosiahnu sa také závery, ktoré budú významným prínosom nielen pre socialistickú spoločenskú prax, ale aj pre teoretické bádanie v oblasti historického materializmu, vedeckého komunizmu a politickej ekonómie. Treba dôsledne dbať o to, aby akýkoľvek konkrétny sociologický výskum bol prínosom pri budovaní socialistickej a komunistickej spoločnosti. Predpokladá to dobre poznať potreby spoločnosti, citlivo, diferencovane poznať „miesta úzkych profilov“, brzdíace spoločnosť v jej napredovaní, aby sa práve z týchto miest volil problém pre konkrétny sociologický výskum. Už samotná voľba výskumného problému predpokladá dôverne, zblízka, podrobne poznať spoločnosť, jej ciele, smerovanie, vývin a úlohy jej jednotlivých zložiek, poruchy v ich fungovaní atď., lebo len na základe takého jej poznania sa možno správne rozhodnúť pre výskumnú úlohu, v rámci ktorej sa budú riešiť aktuálne spoločenské problémy nielen so zreteľom na súčasné potreby spoločnosti, ale aj s určitým predstihom pred potrebami spoločenskej praxe.

Z toho, čo sme uviedli, vyplýva, že voľba výskumnej úlohy, výskumného prob-

<sup>1</sup> Táto štúdia nadväzuje v istom zmysle na článok *K metodologickým problémom konkrétneho sociologického výskumu*. Otázky marxistickej filozofie (1962), č. 2, 122–133.

lému v rámci marxistického sociologického výskumu je záležitosťou nielen teoretického, ale súčasne aj praktického charakteru. Je vecou eminentne politickej povahy. Len voľba problému, pri ktorej sa vychádza z týchto aspektov, môže byť správna. Ak zdôrazňujeme, že voľba výskumného problému v rámci sociologických výskumov je tiež záležitosťou politického charakteru, znamená to, že pri jej určovaní sa majú aktívne podieľať aj kompetentní politickí činitelia. V spolupráci s politickými činiteľmi možno nastoliť problematiku, vedeckým riešením ktorej sa nájde spôsob, ako paralyzovať, odstraňovať rôzne nedostatky a disproporcie, ktoré negatívne ovplyvňujú rozvoj spoločenských útvarov, prípadne aj širších, relatívne samostatných spoločenských celkov. Ba žiadala by sa účasť vedúcich politických činiteľov aj pri vedeckom riešení kľúčových momentov problému, aby sa tak nielen prvky teoretickej analýzy a syntézy, ale najmä poznatky, ku ktorým sa dôjde cestou sociologického výskumu, mohli bezprostredne a čím skôr uplatňovať v riadiacej politickej praxi.

Po jasnom a jednoznačnom vytýčení vedeckovýskumného problému a cieľa, ktorý sa výskumom plánuje dosiahnuť, s čím úzko súvisí aj presná a výstižná formulácia názvu výskumnej akcie, pristúpi sa v rámci predbežnej teoretickej analýzy k uvažovaniu o tom, čo *konkrétne* bude obsahom, tematickou náplňou sociologického výskumu. Toto predpokladá potrebu dôkladne sa oboznámiť s povahou javu, ktorý sa má skúmať, s jeho znakmi, vlastnosťami, stránkami, s jeho vzťahmi s inými javmi, s jeho funkciou v procese vymedzenej sociálnej štruktúry, čiže s tým, čo všetko bude treba skúmať, aby sa predpokladaný cieľ dosiahol. V rámci tohto rozboru predmetu výskumu ide o získanie orientácie o základných otázkach, o získanie podrobných informácií o všetkom, s čím sociológ v priebehu výskumu príde do styku a čo bude musieť z hľadiska výskumného zámeru riešiť.

Pri vymedzovaní obsahu výskumu treba dbať na významný metodologický postulát, a to, aby sa obsah či predmet výskumu nestanovil príliš široko, prípadne na druhej strane príliš úzko. V prvom prípade hrozí nebezpečenstvo, že na zvládnutie príliš široko založeného výskumu, napr. pri komplexných výskumoch, konaných na početnejších miestach, jednotkách a pod., nebude dostatok odborne pripravených pracovníkov, že nebude možné náležite zvládnuť, spracovať a zhodnotiť veľké množstvo získaného empirického materiálu, že nebude možné nájsť príčinné súvislosti a vystihnúť podstatu skúmaného javu. V druhom prípade, pri príliš úzkom poňatí predmetu výskumu je nebezpečenstvo, že sa bude dotýčaný jav skúmať izolovane, odlúčené od javov, s ktorými bezprostredne súvisí a ktoré jeho vývin viac či menej podmieňujú. Šírka predmetu výskumu určuje sa vzhľadom na uvedené momenty, pričom sa musí prihliadať aj na počet a odbornú pripravenosť pracovníkov, ktorých možno do výskumu zapojiť.

Predbežná teoretická analýza výskumného problému je nemysliteľná bez štúdia domácej i zahraničnej sociologickej, ekonomickej a inej odbornej literatúry, ktorá sa z niektorej stránky dotýka javu, k skúmaniu ktorého sa pristupuje. Je známe, že Marx, Engels i Lenin čerpali v mnohých prípadoch empirické fakty i čiastkové poznatky pre svoje rozborov filozofických, politických a ekonomických problémov z literatúry -- kníh, časopisov, rôznych odborných dokumentov, zprávy a pod. Osobitnú pozornosť, ak treba, upriamime na štúdium štatistických údajov o dotyč-

nom jave, uverejnených v štatistických ročenkách, štatistických zprávach a rôznych monografiách. Štúdium literatúry umožňuje podrobnejšie si ujasniť rozsah výskumného problému, štruktúru javu, jeho súvislosť a podmienenie inými javmi.

V rámci predbežnej teoretickej analýzy výskumného problému sa dobre osvedčujú porady, konzultácie i osobné rozhovory organizátorov výskumu s odborníkmi, ktorí pracujú v odboroch príbuzných s danou problematikou. Sú to najmä ekonómovia, politickí činitelia, psychológovia, národopisci, právnici, podľa potreby aj lekári, agronómovia a iní odborníci. Jednotliví odborníci môžu upozorniť na dôležité problémy a spôsoby ich riešenia, na významné špecifické stránky javu, ktoré by inak mohli uniknúť pozornosti sociológa. Kolektívne riešenie rôznych problémov v rámci konkrétnych sociologických výskumov bude sa využívať nielen v rámci ich prípravného štádia, ale aj v celom ich priebehu až po ukončenie.

Predbežná teoretická analýza výskumného problému veľmi získa na hodnote tým, keď sa organizátori sociologického výskumu čo len informatívne zoznámia s javom, ktorý sa má skúmať, v jeho prirodzených podmienkach. Pri tomto zbežnom, informatívnom prieskume získa sa bezprostredný názor na povahu javu, jeho intenzitu a výskyt, objavajú sa momenty, ktorých podoba pri štúdiu odbornej literatúry, týkajúcej sa problému, bola neurčitá, abstraktná. Okrem toho sa získajú aj fakty umožňujúce riešiť otázky konkrétneho metodického prístupu k skúmaniu javu a otázku voľby vhodných výskumných metód. Prirodzene, tento informatívny prieskum javu v jeho prirodzených podmienkach nedeje sa náhodne, bez určitého zámeru, ale metodicky, t. j. podľa pripraveného programu, v ktorom sa vyznačí všetko, čo sa prieskumom má ujasniť. Po jeho ukončení sa ku každej otázke stručne zhrnie, čo bolo v teréne zistené. Takýto prieskum javu je dobre vykonať na viacerých miestach, prípadne aj viacerými pracovníkmi, aby sa získané výsledky mohli porovnávať, overiť a objektívne riešiť otázky, ktoré sa tu vynorili.

Takto postupujúca predbežná teoretická analýza problému neobmedzuje sa len na nejaké povrchné zistenie niektorých stránok alebo momentov javu, ale sa zameriava, ako badáme, na preniknutie do podstaty javu, na objasnenie jeho príčin, smeruje k vypátraniu samotnej podstaty problému. Takéto zameranie predbežnej analýzy je jej neodlučiteľným, základným znakom. Z toho vyplýva, že závery, ku ktorým sa dochádza v rámci dôsledne vykonanej predbežnej analýzy výskumného problému, sú materiálovým, vecným východiskom pre vypracovanie *pracovnej hypotézy*, umožňujúcej najširšie vhodné teoretické riešenie problému i zameranie výskumného postupu. Koncipovanie pracovnej hypotézy je teda bezprostredne a nerozlučne spojené s rozborom celej konkrétnej situácie skúmať sa majúceho javu alebo problému. Fakticky teoretický rozbor problému vyústí do jednotlivých výpovedí pracovnej hypotézy.

V rámci pracovnej hypotézy, ako je známe, formulujú sa na základe záverov predbežnej analýzy určité predpoklady o súvislostiach, príčine, podstate či zákonitostiach javu, komplexu javov, ich znakov, pričom sa vôbec nenastojí na pravdivosti týchto predpokladov či jednotlivých výpovedí pracovnej hypotézy, ale sa ich používa ako určitej možnosti vysvetlenia, prijímaného len podmienenčne, ktorú výskum potvrdí alebo vyvráti, prípadne spresní. Vzhľadom na dôležitú funkciu, ktorú pracovná hypotéza pri sociologickom výskume spĺňa, treba jej koncipovaniu

venovať veľkú pozornosť. Správne postavená pracovná hypotéza má pomôcť bádateľovi orientovať sa v zložitej spleti spoločenských vzťahov, vzájomného ovplyvňovania sa sociálnych javov a vo vypátraní príčin a zákonitostí vývinu a fungovania spoločenského javu. Pracovná hypotéza je významný metodologický prostriedok, umožňujúci sústrediť sa na základné problémy, na skúmanie základných javov, resp. ich základných stránok a znakov, ktorých prebádanie a poznanie je rozhodujúce pre vyriešenie problému. Dobrá pracovná hypotéza významným spôsobom prispieva k správne metodologickému zameraniu výskumu a zamedzuje neurčitost a improvizovanost výskumného postupu.

Pracovnú hypotézu pri uskutočňovaní konkrétnych sociologických výskumov považujeme nielen za ukazovateľa, ktorým smerom a ako pokračovať v skúmaní, analýze vzťahov, pôsobenia bezprostredne súvisiacich javov na skúmaný jav, ale súčasne aj za dôležitú zložku analyticko-deduktívneho postupu, spojeného s hľadaním, vypátraním príčiny, resp. zákonitosti rozvoja skúmaného sociálneho javu. Z toho dôvodu, ako uvádza prof. V. Filkorn, musí hypotéza zasahovať do oblastí už poznaných, známych, musí zjednocovať všetky doteraz známe javy skúmanej oblasti; to však má byť len (najlepšie, keď len nepatrnou) časťou jej obsahu, lebo okrem toho musí zasahovať do nepreskúmaných oblastí a podávať o nich obraz,<sup>2</sup> ktorý má byť výskumom potvrdený, spresnený, príp. vyvrátený. Vzhľadom na tento moment a na mimoriadnu zložitost a komplikovanú dialektickú súhrnu spoločenských javov nemožno pracovnú hypotézu v sociologických výskumoch vyjadriť len jednou výpoveďou, ale spravidla viacerými, ba mnohými výpoveďami. Ba treba povedať, ako konštatuje V. Filkorn, že vedec skoro nikdy nenarába ani len s jedinou hypotézou. „Medzi hypotézou a faktami, o ktoré sa opiera,“ uvádza, „nikdy nie je úplne jednoznačný súvis, a to automaticky núti vedca vytvoriť viac možností, ktoré porovnáva, prípadne aj kombinuje, o ktorých rozhoduje, či povedú k cieľu, o ktorý mu ide.“<sup>3</sup>

Pri koncipovaní výpovedí pracovnej hypotézy v sociologických výskumoch treba v celej zložitosti kalkulovať s pôsobením príslušných objektívnych zákonitostí, objavených prírodnými, ale predovšetkým spoločenskými vedami, najmä historickým materializmom, politickou ekonómiou, históriou, demografiou, etnografiou, psychológiou. Nezbytné je brať prvky pre konštruovanie pracovnej hypotézy zo štúdia historického vývinu skúmaného javu, pretože jeho história môže výrazne upozorniť na dôležité znaky javu. Ide tu o to čerpať z historického procesu prvky nevyhnutné pre spresnenie logického analytického prenikania do podstaty javu, a tak čím presnejšie vyjadriť pracovnú hypotézu.

Mimoriadna dôkladnosť a dôslednosť pri tvorení pracovnej hypotézy sa vyžaduje pri výskumoch základných, explikatívnych či objavných, keď ide o vysvetlenie príčin, prípadne objavenie zákonitostí nejakého spoločenského javu, deja, procesu a pod., pretože je tu hypotéza dôležitým nástrojom objavovania. Preto pri jej tvorení v takých prípadoch treba sa opierať nielen o príslušné fakty, o sústavu faktov, ale aj o logické pravidlá objavovania, čo nemožno stotožniť s čisto psycho-

<sup>2</sup> V. Filkorn, *Úvod do metodológie vied*, Bratislava 1960, 232.

<sup>3</sup> V. Filkorn, c. d., 235.

logickým intuitívnym procesom.<sup>4</sup> Pri týchto výskumoch žiada sa pracovnú hypotézu tak formulovať, aby v jej výpovediach anticipovala sa nielen kvalitatívna stránka javov, ich vzťahov, vzájomných účinkov atď., ale aj ich *kvantitatívne* určenie. Pri tzv. diagnostických výskumoch, najmä pri prieskumoch, pri ktorých ide len o poznanie momentálneho stavu určitej spoločenskej skutočnosti, bez zámeru preniknúť do jej podstaty, formuluje sa hypotéza vo forme jednoduchšej výpovede, odhadu, čo nemusí zásadne ovplyvniť proponovaný postup skúmania.

Vychádzajúc zo záverov teoretického rozboru skúmaného javu alebo výskumného problému a z výpovedí pracovnej hypotézy, pristúpi bádateľ napokon ku konkrétnemu vymedzeniu obsahu, rozsahu a metodického postupu konkrétnej výskumnej akcie. Ide tu o splnenie najmä týchto konkrétnych úkonov:

a) Určiť, presne vymedziť, ktoré javy, znaky, vlastnosti, stránky javov, ich vzťahy, súvislosti a vzájomné ich účinky sa budú skúmať ako hlavné, určujúce fungovanie, rozvoj a napredovanie skúmaného spoločenského útvaru alebo procesu, ktoré ako vedľajšie a ktoré prípadne vzhľadom na cieľ výskumnej akcie si vôbec netreba všímať. Stručne povedané, ide tu v podstate o vykonanie klasifikačnej analýzy a vzťahovej analýzy zložiek skúmať sa majúceho predmetu, komplexu javov, ich stránok a znakov a o určenie tých javov, znakov, vzťahov atď., ktorých skúmanie z hľadiska nastoleného problému má základný význam.<sup>5</sup> Je všeobecnou metodologickou zásadou, že sa majú skúmať predovšetkým tie javy, znaky, vlastnosti javov, ktorých poznanie je pre dosiahnutie sledovaného cieľa výskumu nevyhnutné. V tomto ohľade sa veľmi často robí chyba v tom, že výskumníci chcú preskúmať čo najviac javov, ich znakov, stránok, v nejednom prípade z hľadiska výskumnej úlohy aj irelevantných, čo potom má za následok povrchnosť, nepresnosť, nepreniknutie do podstaty javu alebo komplexu javov, pridŕžanie sa výskumu javovej stránky skúmaného predmetu. Vedecká metodika si žiada pracovať opačne, ísť na problém tzv. metódou hlavných článkov, to znamená sústrediť sa na tie javy, ich znaky, momenty, ktorých poznanie je rozhodujúce pre riešenie nastoleného problému a tie prebádať dôkladne, o tých získať všestranné a objektívne fakty. Túto zásadu treba pri sociologických výskumoch uplatňovať všeobecne. Rovnako sa ňou treba riadiť pri určovaní momentov, ukazovateľov v oblasti spoločenského bytia i spoločenského vedomia.

V prípade, že by sa počas výskumu v teréne ukázalo nutné skúmať aj iné, nové významné javy, ich znaky a vzťahy, než bolo určené v rámci predbežnej analýzy, treba ich skúmanie zaradiť do výskumného plánu. Náhodné skúmanie, prípadne zanedbanie, neuvedomenie si týchto javov vnieslo by do výskumu prvky nepresnosti, neistoty, lebo by sa nepočítalo s ich pôsobením v danej štruktúre. „Neuvedomený jav,“ ako uvádza V. Filkorn, „nemôže byť ani v plnej miere

<sup>4</sup> Pozri V. Filkorn, c. d., 233.

<sup>5</sup> Popri klasifikačnej a vzťahovej analýze uplatňujú sa v tomto logickom procese, pochopiteľne, aj kauzálna a dialektická analýza, avšak len v takej miere, ako to dovoľuje doteraz len v relatívne malej miere sústredený empirický materiál. V celom rozsahu sa kauzálna a dialektická analýza uplatní v druhej fáze výskumu, pri spracúvaní sústavy objektívnych faktov, ktoré sa získali výskumnou činnosťou v teréne.



využitý a nevyužitý jav alebo fakt je vždy neúplný a skresľuje skutočnosť. Zachovanie tejto podmienky tvorí súčasť *vedeckej presnosti*.<sup>6</sup>

Vzhľadom na potrebu postihnúť skúmaný jav alebo znaky javu nielen staticky, ale aj v ich dynamike, vývine, hľadá sa spôsob, ako zachytiť nielen ich súčasný, prípadne aj predchádzajúci stav, ale aj ich vývinové smerovanie, vývinovú tendenciu. Určujú sa ukazovatele, indikátory, ktorých sledovanie v dlhšom časovom období umožní toto smerovanie postihnúť a objektívne zachytiť. Túto otázku treba riešiť aj v prípadoch, keď ide o zachytenie vývinovej tendencie výrobnnej, organizačnej, výchovnej a inej pracovnej aktivity a jej výsledkov. Rovnako je nutné určiť, ktoré vzájomné súvislosti javov, ich hlavné momenty vzájomného pôsobenia a ktoré výsledky tohto pôsobenia treba skúmať.

V súvislosti s požiadavkou exaktnosti konkrétneho sociologického výskumu nutno riešiť otázku merania. Treba rozhodnúť, ako sa príslušné skúmané javy, znaky javov, ich kvalita, intenzita, aktivita, množstvo, vzájomné účinky javov i výsledky týchto účinkov, závislosti jednotlivých znakov javu a pod. budú merať, aké merné jednotky sa pritom použijú a ako sa pomocou týchto jednotiek zachytiť nielen štruktúra, ale aj vývin študovaného javu. Osobitne treba riešiť otázku merania skúmaných zložiek, stránok spoločenského vedomia, ich kvality, intenzity, vzájomnej súvislosti a ich závislosti od zložiek spoločenského bytia. Pri skúmaní elementov spoločenského vedomia treba súčasne vyriešiť otázku, prostredníctvom ktorých objektívnych indikátorov sa budú tieto prvky skúmať, merať a ako sa budú verifikovať fakty získané subjektívnou cestou.

Veľmi dôležité je rozhodnúť a určiť, ktoré javy, ich znaky *základnej* povahy predovšetkým treba skúmať v kauzálnych a dialektických súvislostiach, aby sa získali o nich všestranné, kompletne objektívne fakty a mohla sa vykonať kauzálna i dialektická analýza, nevyhnutná na objavenie, vypátranie zákonitostí skúmaného sociálneho javu. Riešenie všetkých uvedených otázok, spojených s konkrétnym určením, vyznačením obsahu výskumnej akcie je tým primeranejšie, čím dôkladnejšie bola vykonaná analýza výskumného problému a čím presnejšie boli formulované jednotlivé výpovede pracovnej hypotézy.

Dôležitú úlohu pri precizovaní obsahu výskumu, ale najmä výskumného postupu zohráva *modelovanie*. Pri modelovaní ide v podstate o to skonštruovať akúsi schému, či teoretický dynamický model, odrážajúci systém zložiek, vzťahov, momentov a ich pôsobenie v skúmanom spoločenskom celku alebo procese. Teoretický model ako logický inštrument, pomáhajúci poznávať podstatu sociálnej skutočnosti, konštruje sa na základe výsledkov teoretickej analýzy vedeckovýskumného problému, pôsobenia známych objektívnych spoločenských zákonov a na základe empirických faktov. Modelovanie pomáha spresňovať poznanie vzájomnej závislosti javov, dynamiky a vývinovej tendencie javu, jeho štruktúry ako aj príčin a špecifických zákonitostí javov.

V sociologickom výskume je modelovanie mimoriadne zložitý úkon, pretože v sociálnom dianí sa uplatňuje celý rad heterogénnych dynamických zložiek, vzťahov a faktorov, s ktorými treba počítať. Výsledky modelovania sa vyjadrujú

<sup>6</sup> V. Filkorn, c. d., 91.

vo forme matematických veličín, prípadne aj štatistických koeficientov, indexov a rôznych charakteristík. V podstate konštruovanie modelov je využívanie logiky a matematiky v konkrétnom výskume. V prípravnom štádiu sociologického výskumu ide o ujasnenie si známych, prípadne o konštruovanie nových modelov, ktoré sa hodljú použiť, a o vyhľadanie spôsobu na zabezpečenie príslušných faktov kvalitatívneho i kvantitatívneho charakteru ako materiálového východiska pre ich výpočet.<sup>7</sup>

b) Spravidla pri konkrétnych sociologických výskumoch nebýva možnosť skúmať jav v celom jeho početnom rozsahu, resp. jeho znak na všetkých existujúcich jednotkách, ako sú osoby, rodiny, pracovné kolektívy, obce atď. určitého geografického celku. Ide tu spravidla vždy o tzv. nevyčerpávajúce zisťovanie, pri ktorom sa príslušný jav skúma len na určitej, vybranej časti základného súboru. To znamená, že v rámci predbežnej teoretickej analýzy problému treba takmer vždy riešiť aj otázku veľkosti tzv. výberového súboru čiže otázku veľkosti a zloženia reprezentatívnej skupiny. Výhoda použitia metódy reprezentatívnej skupiny spočíva v tom, že sa výskumná akcia môže vykonať v pomerne krátkom čase a v porovnaní s vyčerpávajúcim zisťovaním, pri ktorom sa skúma celý základný súbor, s neúmerne menšími finančnými nákladmi. Pravda, na druhej strane hrozí tu nebezpečenstvo, že v prípade nesprávneho výberu jednotiek môže sa dospieť ku skresleným, nepravdivým, falošným výsledkom, neodrážajúcim skutočný stav skúmaného javu. Preto riešenie problému veľkosti a zloženia reprezentatívnej skupiny je jedným z veľmi zodpovedných i obťažných úkonov.

Použitie reprezentatívnej skupiny vo výskume spoločenských javov, ktoré sú výlučne hromadného charakteru, je založené na logickej axióme, že poznatok, ktorý platí o určitej rovnorodej časti, platí aj o celku, z ktorého táto časť bola

<sup>7</sup> Okrem iných modelov sa pomerne často v sociologickom výskume používa napr. korelačný koeficient

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}; \text{ alebo } r = \frac{\sum_{i=1}^n x_i' y_i'}{\sqrt{\left(\sum_{i=1}^n x_i'^2\right) \left(\sum_{i=1}^n y_i'^2\right)}}$$

Menej často, hoci je veľmi významný, používa sa model na matematicko-štatistické vyjadrenie závislosti kvalitatívnych znakov, ktorý sa vyjadruje

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^4 \frac{(f_i - f_i')^2}{f_i'}; \text{ príp. aj } \chi^2 = \frac{(ad-bc)^2 (a+b+c+d)}{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}$$

(Pozri V. Myslivec, *Štatistické metódy zemědělského a lesnického výzkumnictví*, Praha 1957, 373, 375, 456).

Ako príklad jednoduchého modelu uvádza P. P. Maslov matematický postup na získanie údajov potrebných pre triedenie rodín podľa príjmov na jedného člena. Členenie rodín do skupín deje sa na podklade výsledkov získaných podľa vzorca:

$$h = \frac{v(1+cr)(1+d)}{m}$$

(P. P. Maslov, *Modelirovanije v sociologičeskich issledovanijach*. Voprosy filosofii (1962), č. 3, 68 n.)

vybraná. V dôsledku pôsobenia zákona veľkých čísiel platí, že čím väčší výberový súbor (prirodzene, vybraný pri dodržaní určitých pravidiel) je podrobený skúmaniu, tým pravdepodobnejšie sú výsledky výskumu, tým smerodajnejšie sú získané poznatky. Je všeobecnou zásadou, že pri každom sociologickom výskume má sa voliť primerane veľká reprezentatívna skupina, aby platnosť poznatkov ním získaných bolo možné s istotou vzťahovať na celý dotýčny základný súbor.

Avšak aj popritom, že sa pri práci s reprezentatívnou skupinou uplatňuje určité pôsobenie zákona veľkých čísiel, predsa len pri zostavovaní výberového súboru sa viac uplatňuje moment *reprezentatívnosti výberu*. To znamená, že netreba voliť za každú cenu čím väčšiu reprezentatívnu skupinu, ale má sa položiť väčší dôraz na správne zastúpenie jednotiek základného súboru vo výberovom súbore, aby čím vernejšie odrážali kvantitatívne a kvalitatívne zloženie celku. Pri výbere jednotiek do výberového súboru treba si počínať tak, aby v tejto pomerne malej skupine boli úmerne a v potrebnom počte zastúpené všetky podstatné časti celku. To, prirodzene, predpokladá mať určité, dosť podrobné informácie, číselné údaje o kvantitatívnom i kvalitatívnom zložení základného súboru.

Z hľadiska teórie pravdepodobnosti žiada sa pri výbere subjektov do reprezentatívnej skupiny uplatniť zásadu, aby každá jednotka základného súboru mala rovnakú a nezávislú možnosť dostať sa do výberového súboru. Táto možnosť zabezpečuje sa uplatnením zásad náhodného výberu. Pri výbere jednotiek sa u nás dosť často postupuje nesprávne, a to tak, že sa napriek kusému, nedostatočnému poznaniu základného súboru vyberajú domnele „lepšie a horšie“ jednotky, ktorých sa tiež vyberie nepostačujúci počet, čo má potom za následok, že sa takto vykonaným výskumom dochádza k falošným, skresleným, nevedeckým záverom, ktoré majú malú praktickú a pochopiteľne aj teoretickú hodnotu.

Pokiaľ ide o početnosť výberového súboru, zloženého z jednotlivých osôb, uvádza sa, že najmenšia jeho časť, ku ktorej sa dochádza delením výberového súboru podľa určitých triediacich znakov pri spracúvaní faktového materiálu, nemala by počítať menej ako sto jednotiek, čo sa zdá prijateľnou požiadavkou. Takým spôsobom možno dospieť k záveru, že v prípade skúmania celej populácie (napr. pomocou dotazníka a pod.) by výberový súbor v našich (t. j. slovenských) podmienkach o počte okolo 2000 osôb postačoval i pri zložitých a náročných sociologických výskumoch. Domnievame sa, že v istej miere môže byť pri určovaní veľkosti výberového súboru nápomocná táto schéma: na lokalitách do 100 obyvateľov skúma sa celý počet jednotiek (t. j. 100 %), do 1000 obyvateľov 40 % z ich počtu, do 10 000 7,5 %, do 100 000 1,5 %, do 1 000 000 0,25 %, do 10 000 000 obyvateľov 0,045 % z ich počtu.<sup>8</sup>

Bude potrebné čím skôr uvedené hypotetické závery overiť empiricky, a to už aj preto, že k presnejšiemu stanoveniu veľkosti výberového súboru nedochádza sa

<sup>8</sup> Domnievame sa, že veľkosť reprezentatívnej skupiny v naznačenom rozsahu je teoreticky odôvodnená. Pri značnej zložitosti a rôznorodosti sociálno-ekonomických podmienok, v ktorých ľudia vyrastajú, pracujú a žijú, a pri rozmanitých účinkoch týchto podmienok na psychický život jedincov nemožno, najmä pri dotazníkových akciách, robiť smerodajné zovšeobecňujúce závery, ktoré by platili pre pomerne veľké základné súbory, z prešetrovania 10–20 osôb, k vydeleniu ktorého počtu sa spravidla dochádza pri triedení výskumného materiálu.



ani zložitými výpočtami na základe teórie pravdepodobnosti.<sup>9</sup> Na príkladoch z praxe treba riešiť aj otázku veľkosti výberových súborov z radu tzv. inštitucionálnych jednotiek, v ktorých je združené viac jednotlivých subjektov v organický celok (ako sú napr. rodiny, pracovné skupiny, závody, obce a pod.). Hodne sa v tomto smere môže získať metodologickým experimentovaním, ktoré treba v marxistickom sociologickom výskume seriózne rozvinúť.

Pri jednoduchých výskumoch, ako je napr. výskum verejnej mienky, postačia výberové súbory aj len v počte 500–1000 osôb. Pri pokusných výskumoch sa napr. ukázalo, že vo výsledkoch získaných opýtaním sa na tú istú vec — v prvom prípade 500 osôb, v druhom prípade 5000, v treťom prípade 10 000 osôb a v štvrtom prípade 30 000 osôb — neboli väčšie rozdiely ako plus-mínus 1 %.<sup>10</sup> Výskumy verejnej mienky na Slovensku v rokoch 1946–1951 konali sa na súbore o počte 1100–1200 osôb a s pomerne presnými výsledkami. Tieto príklady ukazujú, že presnosť výsledkov nezávisí tak od počtu skúmaných osôb, ako skôr od správneho proporcionálneho zastúpenia príslušných zložiek obyvateľstva vo výberovom súbore. Otázku veľkosti a zloženia reprezentatívnej skupiny (napr. pri výskumoch pomocou dotazníka a pod.) treba vždy riešiť v spolupráci so štatistikmi.

K tejto veci žiada sa napokon poznamenať, že otázke primeranej početnosti a požadovanej reprezentatívnosti výberového súboru treba venovať zvýšenú pozornosť len v prípadoch, keď sa sociologickým výskumom sleduje cieľ získať také poznatky, ktorých platnosť má sa vzťahovať na všetko obyvateľstvo určitej územnej oblasti (napr. pri výskumoch verejnej mienky). V prípadoch, keď ide o štúdium vzniku a príčin nejakého javu, napr. rýchleho ekonomického rastu roľníckych družstiev v určitej územnej oblasti, alebo ich zaostávania, prípadne sociálnopatologických javov, ako je alkoholizmus, chuligánstvo a pod., postačí pomerne malý výberový súbor, v ktorom majú byť zastúpené príslušné reprezentatívne typy skúmaných jednotiek. To platí aj o počte a spôsobe výberu jednotiek pri prirodzených experimentálnych sociologických výskumoch.

c) Po konkrétnom vymedzení obsahu výskumnej akcie (bod a) a určení veľkosti reprezentatívnej skupiny (bod b), v rámci ktorej sa plánuje určený jav skúmať, možno pristúpiť k voľbe, k určeniu adekvátnych výskumných metód, ktorými sa majú o vymedzenom jave, jeho znakoch a vlastnostiach získať vedecké fakty. Ide tu o rozhodnutie, ktoré javy, ich elementy a znaky ktorými metódami skúmať. Podľa toho, ktorá stránka sociálneho javu sa skúma, možno voliť z dvoch druhov metód, ako sme ich už prehľadne uviedli.<sup>11</sup>

Pri voľbe jednotlivých výskumných metód treba prihliadať predovšetkým na povahu, charakter skúmaného javu, resp. stránky a vlastnosti javu. Je prirodzené, že napr. na skúmanie záujmov, ich kvality, intenzity a rozloženia v pomerne veľkej sociálnej skupine nepoužije sa metóda vedeckého pozorovania, pretože je vzhľadom na povahu záujmov ako predmetu skúmania nie vhodná. Rovnako nepoužijeme anketu tam, kde je možné pozorovanie, rozbor štatistických údajov,

<sup>9</sup> Pozri napr. J. Hájek, *Teorie pravděpodobnostního výběru s aplikacemi na výběrová šetření*, Praha 1960, 86 n., 277 a passim.

<sup>10</sup> Pozri G. Galup, *Průvodce po výzkumu veřejného mínění*, Praha 1948, 32 n.

<sup>11</sup> Pozri Otázky marxistickej filozofie (1962), č. 2, 129 n.

sociologický experiment a pod. Rozhodnutie pre určitú metódu je podmienené aj veľkosťou reprezentatívnej skupiny, počtom a odbornou pripravenosťou pracovníkov, ktorých možno zapojiť do výskumných prác najmä v teréne. Ak je nedostatok odborných pracovníkov a výskum by sa mal uskutočniť v pomerne veľkej reprezentatívnej skupine, nebudeme voliť napr. metódu záznamového (referentného) hárka, ale radšej použijeme anketu, dotazník, ktorý v záujme zmenšenia chyby spôsobenej vplyvmi subjektívneho činiteľa môže sa dať vyplniť väčšiemu počtu osôb. Najčastejšie používa sa na získanie faktov nie jedna, ale viaceré výskumné metódy.

Pri výbere vhodných výskumných metód hľadá sa spôsob, ako sa bude *verifikovať* pravdivosť faktov, a to najmä tých, ktoré sa týkajú javov zásadnej povahy, a ďalej faktov získaných od jednotlivých osôb subjektívnou cestou. Verifikáciu pravdivosti faktov umožňuje použitie viacerých výskumných metód (rozhovor, dotazník, pozorovanie), použitie základných metód, zabezpečujúcich získavanie faktov objektívnej povahy (metóda vedeckého pozorovania, štúdium štatistických údajov), získavanie informácií o tomže jave alebo jeho znakoch od viacerých, kompetentných osôb, kladenie kontrolných otázok a pod.

V súvislosti s voľbou metód, slúžiacich na získanie empirického materiálu, treba rozhodnúť aj o tom, ktoré metódy sa použijú na *spracovanie* získaných údajov a faktov. Určí sa, ktoré javy a ich vzťahy sa dôsledne podrobia kvalitatívnej analýze, ktoré javy, znaky a stránky javov sa podrobia len kvantitatívnej analýze a ktoré javy sa budú analyzovať po kvalitatívnej i kvantitatívnej stránke a pod. Vyznačí sa, v ktorých prípadoch sa použije historicko-komparatívna metóda, akým spôsobom sa vyjadria kauzálne a dialektické vzťahy, závislosť javov, ich znakov, ich vývinová tendencia atď. Rozhodnutie o použití príslušného spôsobu, metód a techník spracovania a rozboru faktového materiálu ovplyvní, spresní modifikáciu metód na získavanie empirických faktov. Ak sa napr. rozhodne spracovať fakty príslušnými matematicko-štatistickými metódami, čo je pri sociologických výskumoch spravidla nevyhnutné, zorganizuje sa už zbieranie týchto údajov tak, aby také ich spracovanie bolo možné a ľahké.

V súvislosti s voľbou metód a techník na získavanie faktového materiálu i na jeho spracovanie treba mať na zreteli, že je v naprostom rozpore s exaktnosťou marxistického sociologického výskumu používať špekulatívno-deduktívne postupy, pri ktorých sa využívajú ojedinelé, náhodné fakty len na dokladanie vyšpekulovaných záverov. Takéto závery bývajú takmer vždy poznačené subjektívizmom a dogmatizmom a ich spoločenská hodnota je spravidla nepatrná. Pri vyvodzovaní poznatkov, zovšeobecňujúcich teoretických záverov využívajú sa pri marxistickom sociologickom výskume výlučne induktívno-deduktívne postupy, pri ktorých sa vychádza nie z náhodných faktov, ale zo *sústavy* objektívnych, vedeckých faktov a dôsledne sa pri ich analýze dodržiavajú príslušné dialektické, logické a matematicko-štatistické pravidlá a zásady.

d) Vzhľadom na šírku obsahu výskumného predmetu, na veľkosť reprezentatívnej skupiny a na zvolené výskumné metódy stanoví sa potrebný počet pracovníkov a spolupracovníkov, najmä na práce spojené so získavaním empirického materiálu v teréne. Vyplýva z logiky veci, že s počtom pracovníkov, ktorých pravdepodobne

bude možné do tých prác zapojiť, treba už kalkulovať v súvislosti s voľbou vhodných výskumných metód. Riešeniu otázky počtu spolupracovníkov, najmä pri širšie koncipovaných výskumoch, do ktorých sa spravidla žiada zapojiť širšie kolektívy odborných pracovníkov, treba hneď od začiatku prípravy sociologického výskumu venovať náležitú pozornosť ako významnej otázke nielen organizačného, ale v istom zmysle aj metodologického charakteru. Neraz sa stane, že aj pomerne dobre teoreticky pripravené výskumné akcie stroskotajú na nedostatku náležite odborne pripravených pracovníkov a spolupracovníkov. Prirodzene, pri individuálnych sociologických výskumoch, pri ktorých sa využívajú hlavne štatistickou službou už spracované a uverejnené materiály, neprichádza otázka spolupracovníkov do úvahy.

Vzhľadom na to, že konkrétne sociologické výskumy sú spravidla kolektívne, že sa vyžaduje zapojiť najmä do zbierania faktového materiálu väčší počet pracovníkov, treba sa tu aspoň stručne zmieniť o tom, na ktoré vlastnosti sa žiada pri ich výbere prihliadať. Fakticky od schopnosti výskumných spolupracovníkov získať podľa určitých metodologických pokynov objektívny faktový materiál závisí vo veľkej miere nielen úspešný priebeh, ale aj spoločenská hodnota výsledkov sociologického výskumu. Výskumní spolupracovníci (aktivisti) vyberajú sa obyčajne z radov *miestnych* pracovníkov, ako sú učitelia, hospodárski a správni pracovníci, agrotechnici a zootechnici, zbehlí robotníci, družstevníci a pod. Mnohí z týchto pracovníkov sa vedia správne priblížiť k ľuďom, získať si ich dôveru, zadovážiť od nich bez ovplyvnenia potrebné údaje a správne, bez subjektívneho skreslenia ich zaznamenať. Pravda, takýmto spolupracovníkom sa obyčajne zverujú jednoduchšie výskumné úkony, ako je napr. práca s dotazníkom, výpis určitých údajov z písomných materiálov, popis niektorých čiastkových javov a pod.

Na zložité výskumné práce, vyžadujúce vyššiu odbornosť, prizývajú sa podľa potrieb externí odborní a vedeckí pracovníci výskumných ustanovizní, závodov, úradov a pod., ktorým sa okrem výskumu v teréne zveruje aj odborné spracovanie príslušných parciálnych otázok výskumného problému. Bez týchto pracovníkov sa nemožno zaobísť najmä pri monografických sociologických výskumoch, v rámci ktorých podľa svojej odbornosti skúmajú určité stránky javov, najmä spoločenských skupín.

e) V rámci predbežnej analýzy výskumného problému sa ďalej stanoví, v ktorom čase sa uskutoční 1. zbieranie empirického materiálu a 2. jeho spracovanie. Treba dbať, aby sa najmä výskumná práca medzi obyvateľstvom plánovala výlučne na zimné obdobie. Treba využiť obdobie menšej pracovnej zaujatosti ľudí a najmä dlhé večery. Dôležité je určiť potrebný čas na spracovanie faktového materiálu, na formulovanie záverov výskumu a ich kolektívne posúdenie. Sú časté prípady, že sa na spracovanie materiálu plánuje primálo času, čo má za následok, že veľká časť tohto materiálu na škodu záverov výskumu ostane nevyužitá, prípadne sa využije len sčasti.

f) Predbežná teoretická analýza výskumného problému, ktorá postupne prechádza v riešenie otázok viac-menej organizačného charakteru, končí sa riešením otázky materiálneho zabezpečenia výskumnej sociologickej akcie. Je celkom prirodzené, že o tejto otázke a jej riešení treba uvažovať už v súvislosti s vytyčovaním

ciela, v súvislosti so stanovením šírky výskumného problému, no rovnako aj vzhľadom na kadrové možnosti. Všetky tieto otázky, či už charakteru teoretického, alebo organizačného charakteru, je nutné riešiť v nerozlučnej jednote, pretože úspešný priebeh výskumu a jeho predpokladané výsledky závisia od dôsledného vyriešenia každej z nich. Preto treba s príslušnou vážnosťou riešiť všetky otázky a medzi nimi aj otázku hmotného zabezpečenia výskumu.

Predbežná teoretická analýza výskumného problému, resp. spoločenského javu, ktorý sa má skúmať, náležité ujasnenie si všetkých teoretických a metodologických otázok, súvisiacich s uskutočnením konkrétneho sociologického výskumu, je nevyhnutným predpokladom pre vypracovanie plánu, resp. metodiky výskumu. Je predpokladom pre vypracovanie zámerného, cielavedomého postupu objavovania príčin javov, ich zákonitostí. Dôsledne uskutočnená predbežná teoretická analýza je mostom pre splnenie požiadavky, ktorú vyslovil P. V. Kopnin: „Človek sa musí naučiť viesť, riadiť proces poznania, *plánovať vedecké výskumy*, nevyhnutné pre urýchlenie rozvoja spoločenskej výroby, *objavovať najefektívnejšie metódy* (zvýraznil M. K.) riešenia aktuálnych vedeckých problémov.“<sup>12</sup>

Plán sociologickej výskumnej akcie vypracúva sa na základe výsledkov predbežnej analýzy (body a–f). V ňom sa presne a výstižne formuluje výskumná problematika a rozpracovanie otázok súvisiacich so skúmaním jednotlivých javov, presne sa vymedzí celkový i detailný metodický postup skúmania určeného predmetu. To znamená, že v pláne výskumu je zhrnuté všetko, čo súvisí s uskutočnením sociologickej výskumnej akcie, s dosiahnutím vytýčeného bádateľského cieľa.

Konkrétne obsahuje plán sociologického výskumu tieto vzájomne úzko súvisiace a na seba nadväzujúce časti: a) časť, v ktorej sa odôvodňuje potreba skúmať dotýčny jav alebo problém a rozpracúva sa teoretické poňatie, koncepcia výskumu; b) časť tematicko-metodická; c) časť týkajúca sa určenia reprezentatívnej skupiny, aj so zreteľom na jej geografickú lokalizáciu; d) časť týkajúca sa zadelenia odborných, vedeckých pracovníkov a výskumných spolupracovníkov na miesta výskumu; e) časť, v ktorej sa určuje potreba času na jednotlivé fázy výskumu; f) časť obsahujúca vyčíslenie materiálnych potrieb a nákladov, spojených s uskutočnením výskumnej akcie.

Pre nedostatok miesta upúšťame od charakterizovania spomenutých častí plánu a uvedieme niekoľko poznámok len o tematicko-metodickej časti, ktorá je z hľadiska programovania sociologických výskumov najvýznamnejšia. V tejto časti plánu sa v úplne konkrétnej forme rozpracúva vlastná problematika výskumu, k nastoleniu ktorej došlo v rámci predbežnej teoretickej analýzy (bod a). Ide tu v podstate o konkrétne vyznačenie parciálnych zložiek nastoleného problému, resp. momentov problému, ktoré vzhľadom na vytýčený cieľ treba skúmať. Každá taká zložka alebo moment sa môže vyznačiť vo forme otázky alebo hesla, prípadne kritéria, pričom treba dbať na príslušné metodologické postuláty, najmä na potrebu študovať štruktúru, dynamiku a vývinovú tendenciu javu, merať jeho intenzitu, kvantitu, na potrebu skúmať javy v ich vzájomných účinkoch, v ich kauzálnych a dialektických súvislostiach atď. (pozri bod a). Po zhrnutí a syste-

<sup>12</sup> P. V. Kopnin, *Dialektická logika a vedecký výskum*. Voprosy filosofii (1962), č. 10, 3.

matickom usporiadaní jednotlivých momentov pristúpi sa k určeniu toho, akým spôsobom, ktorou metódou budú sa skúmať jednotlivé znaky, stránky dotyčného javu, jeho súvislosti s inými javmi atď., pričom sa uplatňujú zásady vyslovené v bode c) tejto štúdie. Po ukončení tejto zložitej a veľmi zodpovednej procedúry sa pristúpi k vypracovaniu jednotlivých *výskumných pomôcok* (technik), ako sú schéma pozorovania, záznamový hárok, dotazník, formuláre pre denníkové záznamy, podklady pre rozhovor, podklady (tabuľky) pre zaznamenávanie štatistických údajov atď. V pomôckach sa formulujú konkrétne otázky, prípadne ukazovatele v takej forme, aby to umožnilo získať o príslušných javoch, ich stránkach a znakoch o štruktúre javov, ich vývine, vzájomných vzťahoch, účinkoch atď. plnohodnotné, vedecké fakty. Napokon vypracujú sa metodické pokyny, ako postupovať v práci s jednotlivými pomôckami, ako zaznamenávať získané fakty a údaje, aké skratky pri tom prípadne používať a pod., všetko v záujme toho, aby všetci výskumníci získavali a zaznamenávali fakty, pokiaľ možno jednotným spôsobom. Táto jednotnosť postupu sa vyžaduje nielen z dôvodov, aby všetci spolupracovníci získavali hodnotné, vedecké fakty, ale aj z dôvodov, aby získané fakty bolo možné ľahko a správne hodnotiť, triediť a precízne vedecky analyzovať.

\*

Pokúsili sme sa o riešenie niektorých teoretických a metodologických problémov prípravnej fázy konkrétneho marxistického sociologického výskumu. Ukazuje sa ako samozrejma požiadavka, že už v prípravnom štádiu týchto výskumov treba postupovať podľa určitého, vedecky zdôvodneného metodologického plánu, podľa určitých, v praxi vyskúšaných metodologických zásad. Pravda, bolo by nesprávne chápať naznačený postup dogmaticky ako nejaký „univerzálny recept“, podľa ktorého by bolo možné vždy a všade postupovať. Teoretické i špeciálne metodologické otázky pracovného postupu prípravnej fázy sociologického výskumu treba riešiť individuálne, podľa špecifity nastoleného vedeckovýskumného problému. V žiadnom prípade však prípravu sociologického výskumu nemožno náhodne improvizovať, ale na základe podrobného poznania dialektiky spoločenského vývinu a náležitej orientácie v špeciálnej sociálnej problematike, ktorá má byť predmetom výskumu, treba cielavedome voliť adekvátne metodologické postupy a prostriedky, zabezpečujúce spoločensky vysoko efektívne výsledky sociologického bádania.

## ПРОГРАММИРОВАНИЕ КОНКРЕТНЫХ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

М. Катриак

Автор анализирует и решает вопрос основных методологических и конкретных методических приемов, которые необходимо применять в процессе подготовки конкретных социологических исследований.

Весь подготовительный этап социологических исследований он разделяет на следующие части: а) Выбор научно-исследовательской проблемы, ее формулировка и определение цели исследований; б) Предварительный теоретический анализ исследуемой проблемы



и разработка тезисов рабочей гипотезы; в) Определение содержания и объема исследуемой проблематики, т. е. определение явлений, их знаков, групп явлений, взаимосвязи и взаимовлияния явлений, что необходимо изучать с точки зрения выдвинутой цели; г) Определение размера избранного комплекса или же представительной группы; д) Выбор соответствующих методов исследования (наблюдение, интервью, анкета, изучение статистических данных и т. п.); е) Определение и выбор необходимого количества сотрудников, прежде всего для полевых исследований; ж) Определение времени, необходимого для создания предполагаемой, научно обоснованной системы эмпирических данных и для их теоретического анализа и обобщения; з) Решение вопроса о материальном обеспечении данного социологического исследования.

На основании выводов из отдельных частей (а-з) разрабатывается проект или же методика исследовательских работ. Автор подчеркивает научную точность марксистских социологических исследований, применение точных научных методов и из социологических приемов исключает как крайне вредные элементы догматизма, начетничества и субъективизма.

## THE PROGRAMMING OF CONCRETE SOCIOLOGICAL RESEARCH

M. Katriak

The author analyzes and examines the questions of fundamental methodological and also of concrete methodical procedures necessary to be applied in the process of preparing concrete sociological research.

He divided the whole procedure of the preparatory phase of sociological research into the following stages: a) choice of the scientific-research problem, its formulation, and determination of the aim of the research to be carried out; b) preliminary theoretical analysis of the problem examined and elaboration of the statement of the working hypothesis; c) delimitation of the content and extension of the problem examined, i. e., the determination of phenomena, their signs, groups of phenomena, relationship and reciprocal influences of the phenomena, which is absolutely necessary to examine with respect to the aim determined; d) determination of the size of the representative group; e) choice of adequate research methods (observation, interview, inquiry, study of statistical data, and the like); f) determination of the number and selection of co-workers needed for the research work in question, particularly for work in the field; g) determination of the time necessary to obtain the supposed, scientifically verified set of empirical facts, further of the time needed for their theoretical analysis and generalization; h) solution of the questions bearing to the material ensurance of the sociological research action.

Based on the conclusions of the different stages (a-h) the research project is to be elaborated or the research methods are to be chosen according to which the research procedure will take place.

The author emphasises the scientific accuracy of marxistic sociological research and the necessity to make use of precise scientific methods; elements of dogmatism, pedantic schoolmanship and subjectivism are — owing to their extreme noxiousness — to be excluded from sociological research procedures.